

Araştırma Makalesi

Ahmed Câvid Bey'in Müntehabât İsimli Eserinde Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr'ı Kaynak Olarak Kullanma Yöntemi

Hikmet Çiçek*

ORCID-Id:0000-0002-0098-4594

Öz

Osmanlı Devleti'nde tarih yazıcılığı kuruluşuna nazaran geç bir tarihte başlamıştır. Bu nedenle kuruluş dönemi Osmanlı vekâyi'nameleri mevcut olmadığı gibi bu döneme ait Arap ve Bizans kaynaklarının verdiği bilgiler de sınırlıdır. Osmanlı Devleti'nde ilk tarihler, kuruluştan bir buçuk asır sonra XV. yüzyıl başlarında yazılmıştır. Bu dönemdeki eserler, beyliğin kuruluşundaki fetih gaza hareketlerinin de etkisiyle menakıbname ve gaza(vat)name türündedirler. Sultan II. Murad döneminde Osmanlı tarih yazıcılığında büyük gelişmeler meydana gelmiş, Arapça ve Farsça yazılmış tarihçelerin tercüme yapılmıştır. Ayrıca Anonim Tevarih-i Al-i Osmanlar, Tarihi Takvimler ile gazavatname ve fetihname türlerinin ilk örnekleri de bu dönemde kaleme alınmışlardır. Sultan II. Mehmed döneminde ise, ilk müstakil dünya ve Osmanlı tarihleri ile monografi yazma tecrübeleri yapılmıştır. Ayrıca bu dönem tarih yazıcılığının en önemli yönü, yarı resmi tarih yazıcılığı olan şehnameciliğin oluşturulmasıdır. Osmanlı tarih yazıcılığının altın devri olarak nitelendirilen II. Bayezid döneminde tarihçilikte dil, şekil, üslup, içerik ve tür açısından büyük ilerlemeler kaydedilmiş ve tarih yazıcılığı sağlam temellere oturtulmuştur. XVI. yüzyılda gazavatname geleneğinin bir devamı olarak nitelendirilebilecek Selimname ve Süleymanname'ler kaleme alınmıştır. Bu dönemde tarih yazıcılığı açısından en büyük eserler, Cenabi, Gelibolulu Mustafa Ali, Hoca Sadeddin Efendi ve Mehmed Zaim isimli kişiler tarafından meydana getirilmişlerdir. XVII. yüzyıla gelindiğinde ise Osmanlı tarihçiliğinde Arapça ve Türkçe dünya tarihlerinin yanında özel tarih ve monografik

* Arş. Gör. Dr.; Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı. E-Posta: hikmetcicek44@gmail.com

Hikmet Çiçek

eserlerin sayısında da artış meydana gelmiştir. XVIII. yüzyılda ise Osmanlı tarih yazıcılığı Divanhümayun'daki kaleme bağlı vekâyi'nüvisliğin ihdası ile resmî bir hüviyet kazanmıştır.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren vekâyi'nüvis olarak görev yapanlardan biri de Ahmed Vâsıf Efendi'dir. Biri rikab, dördü asaleten ve H. 1197-1213/M. 1783-1799 tarihleri arasında olmak üzere toplam beş kez vekâyi'nüvislik görevini ifa etmiştir. Bu dönem arasında vekâyi'i havi eserine Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâikü'l-ahbâr ismini vermiştir.

XIX. yüzyılda özel tarihçe kaleme alanlardan biri Ahmed Câvid Efendi'dir. Yaptığı çalışmalarla Sultan III. Selim'in dikkatini çekmiş ve kendisine Vak'anüvis-i Enderun lakabı verilmiştir. Ayrıca H. 1032-1187/M. 1623-1774 ile H. 1187-1206/M. 1774-1791 arasındaki Osmanlı-Rus ilişkilerini anlatan ve iki ciltten müteşekkil Müntehabât isimli eserini Sultan III. Selim'e takdim etmiştir. Ahmed Câvid Efendi, Müntehabat isimli eserini kaleme alırken Kâtip Çelebi'den başlayarak Ahmed Vâsıf'a kadar vekâyi'nüvislerin eserlerinden faydalanmıştır. Eserin son kısmı ise kendi müşahedelerini içermektedir.

Bu çalışmada Ahmed Câvid Efendi'nin kaynaklarından Ahmed Vâsıf Efendi tarafından kaleme alınan Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâikü'l-ahbâr isimli eserinden nasıl faydalandığı incelenmiştir. Ahmed Cavid Efendi'nin Ahmed Vâsıf Efendi'den hangi konuları doğrudan, hangilerini kısa/kısmi değişikliklerle ve hangilerini ise özet mahiyetinde eserine eklediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nde tarihçilerin birbirlerinden faydalanma yöntemi Ahmed Câvid Efendi ve Ahmed Vâsıf Efendi ekseninde incelemeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tarih Yazıcılığı, Vekâyi'nüvis, Ahmed Câvid Efendi, Ahmed Vâsıf Efendi.

The Method of Ahmed Câvid Bey in Using Mehâsinü'l-Asâr and Hakâikü'l-Ahbâr as Sources In His Work Named Müntehabât

Abstract

Historiography in the Ottoman State initiated relatively late, regarding its foundation. Therefore, not only there wasn't any Ottoman chronicle concerning the era of foundation, but also the information provided by the Arab and Byzantine sources was limited for the same period. The first historiography examples were recorded one and a half century after the foundation of the Ottoman State, in the early 15th century. Influenced from the conquests and holy-wars, the works of this period were epical and holy-war-narration type. Significant developments occurred in historiography during the reign of Sultan Murat the 2nd, during which Arabic and Persian history books were translated. Moreover, first types of Anonymous Tevarih-i Al-i Osmans (*lit.* 'The History of the Ottomans'), Historical Calendars, holy-war-narrations and conquest-narrations were written in this period. As per the period of Sultan Mehmed the 2nd, the first experiences of writing monographs and about independent world/Ottoman history took place in this period. Additionally, the most important aspect of historiography in this era was that *shehname writing* came in sight, which was a semi-official historiography. Under the reign of Bayezid the 2nd, which was called as the golden era of historiography, major developments were gained in historiography concerning the language, format, style, content, and type, after which historiography was built on strong bases. Selimname (the historiography of the periods of Yavuz Sultan Selim) and Suleimannames (the historiography of the Sultan Suleiman period) were written, which can be defined as a continuum of holy-war-narration tradition, in the 16th century. The most conspicuous works concerning historiography in this period were written by Cenabi, Mustafa Ali of Gallipoli, Hoca Saddettin Efendi and Mehmed Zaim. As per the Ottoman historiography in the 17th century, the numbers of works in Arabic and Turkish about world history, special history, and monograph increased. Ultimately, Ottoman

historiography gained an official identity by creation of historiographer post under the secretariat in the Imperial Council in the 18th century.

One of the historiographers in the second half of the 18th century was Ahmed Vâsîf Efendi. He served as the historiographer for five times once acting as the representative and four times acting as the principal in between 1783-1789. He named his work as *Mehâsinü'l-âsâr and Hakâikü'l-ahbâr*, which was comprised of the events recorded in this period.

One of the writers of specific histories in the 19th century was Ahmed Câvid Efendi. His works attracted the attention of Sultan Selim the 3rd, after which he was named as the Historiographer of the Enderun, which was a special/imperial school. Moreover, he presented his two-volume *Müntehabât*, which narrated the Ottoman-Russian relations in 1623-1774 and 1774-1791, to Sultan Selim the 3rd. While writing his book *Müntehabât*, Ahmed Câvid Efendi benefited from the works of historiographers ranging from Kâtip Çelebi to Ahmet Vasîf. The last section of the book included his own observations.

In this study, how Ahmed Câvid Efendi benefited from the *Mehâsinü'l-âsâr and Hakâikü'l-ahbâr* of Ahmet Vâsîf Efendi, which was one of his sources, was examined. It was attempted to determine the subjects that Ahmed Cavid Efendi quoted from Ahmed Vâsîf Efendi directly or with short-partial changes, or included in his work as summaries. Thus, the method was scrutinized, by which the Ottoman historiographers utilized each other's work.

Keywords: Historiography, Historiographer, Ahmed Câvid Efendi, Ahmed Vâsîf Efendi

МЕТОДЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ “МЕХАСИН УЛЬ-АСАР” И “ХАКАИК УЛЬ-АХБАР” В КАЧЕСТВЕ ИСТОЧНИКОВ В ПРОИЗВЕДЕНИИ АХМЕД ДЖАВИД-БЕКА “МУНТЕХАБАТ”

Резюме

Первые записи истории в Османской империи появились достаточно поздно по отношению к ее основанию. Поэтому, из-за отсутствия османских векаи-наме, изучение истории того времени ограничивается сведениями из арабских и византийских источников. Так, первые исторические записи в Османской империи появились полтора века спустя ее основания, т.е. в начале XV века. Произведения того периода представляли собой преимущественно восхваления (“менақыбнаме”) и описания боевых действий (“газа(ват)наме”). Во времена султана Мурада II в османских записях истории произошли большие изменения, стали появляться переводы арабских и французских исторических источников. Кроме того, первые образцы Исторического календаря, газаватнаме и фетихнаме (“рассказы о завоеваниях”), Таварих-и Ал-и Османлар были записаны именно в этот период. В период правления султана Мехмета II появились первые попытки написания отдельных монографий о мировой и османской истории. Более того, тогда появился важный способ фиксации исторических событий – запись полуофициальной истории в форме шахнаме. В золотой век османской историографии, в период правления Баязида II был отмечен большой прогресс в области языка, формы, стилистики, содержания и жанров фиксации событий, была заложена твердая основа историографии. В XVI веке в качестве продолжения традиций газаватнаме, на свет появились Селим-наме и Сулейман-наме. Тогда были написаны крупные произведения, авторами которых были Дженаби, Мустафа Али Галиболулу, Ходжа Саддедин-эфенди и Мехмед Заим. В XVII веке, наряду с историями на арабском и турецком языках появилось большое количество частных исторических и монографических произведений. А в XVIII веке с введением должности векаи-нвоис в Диван-и Хумаюн, османская историография получила официальное значение.

Во второй половине XVIII века, одним из векаи-нювисов был Ахмед Васиф-эфенди. Сначала в качестве слуги, затем в качестве свободного человека, в 1197-1213 годах по восточному/ 1783-1799 годах по западному календарю, пять раз в целом, он выполнял обязанности векаи-нювиса. Он автор произведения под названием “Мехасин уль-Асар ве Хакаику уль-Ахбар”.

В XIX веке записи истории вел Ахмед Джавид-эфенди. Своими работами он привлек внимание султана Селима III, и ему присвоили псевдоним “вака-нювис эндерун”. Султану Селиму III он представил свой труд в двух томах под названием “Мунтехабат”, повествующий об османско-российских отношениях между 1032-1187/1623-1774 и 1187-1206/1774-1791 годами. При написании данного труда Ахмед Джавид-эфенди использовал различные источники, начиная с произведений Катиба Челеби, до произведений Ахмеда Васифа. Последняя часть книги включает в себя его собственные наблюдения.

Данная статья рассматривает методы использования Ахмедом Джавидом-эфенди “Мехасин уль-Асар ве Хакаику уль-Ахбар” Ахмеда Васифа в качестве источника при написании собственного произведения: какие темы взяты полностью, какие – частично с внесением поправок и изменений, а о каких повествуется лишь вкратце. Таким образом, на примере Ахмеда Джавида-эфенди и Ахмеда Васифа-эфенди становится возможным изучение того, как историки в Османской империи пользовались трудами друг друга при написании собственных произведений.

Ключевые слова: историография, векаи-нювис, Ахмед Джавид-эфенди, Ахмед Васиф-эфенди

Giriş

Osmanlı Devleti'nin siyasi sahada gösterdiği hızlı ilerlemeye rağmen, tarih yazıcılığında aynı oranda ilerlediği söylenemez. Devletin kuruluşuna dair kaynaklar bulunmamakla birlikte, bu devre ait yabancı kaynaklar da son derece azdır. Ayrıca bu kaynaklardaki bilgiler de Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi hakkında çok fazla bilgi vermemektedirler.¹ Osmanlılar hakkındaki ilk tarihler, devletin kuruluşundan bir buçuk asır sonra, XV. asır başlarında kaleme alınmışlardır.² Beyliğin kuruluşundaki fetih ve gaza ruhuna uygun olarak ilk döneme ait bu kaynaklar, *menakıbnâme* ve *gazavatname* türünden eserlerdir.³

II. Murad devrinin Osmanlı tarih yazıcılığında müstesna bir yeri bulunmaktadır. Arapça ve Farsça yazılmış eserlerin tercüme edilmesinin yanında *Tarihî Takvimler*, *Anonim Tevârih-i Âl-i Osmânlar* ve *gaza(vat)-nâme* ve *fetih-nâme* türlerinin ilk örnekleri bu dönemde ortaya çıkmıştır. Böylece Osmanlı tarih yazıcılığı için sonraki dönemlere model teşkil eden türlerin ilk örnekleri verilmeye başlanmıştır.⁴ Fatih Sultan Mehmed dönemine gelindiğinde ise Osmanlı tarih yazıcılığında canlanma olmuş, *ilk müstakil dünya ve Osmanlı tarihleri* ile *vekayiname* ve *monografi* yazma denemeleri de bu dönemde yapılmıştır.⁵ XV. yüzyılın son hükümdarı olan II. Bayezid devri, Osmanlı tarih yazıcılığının giderek geliştiği bir dönemdir. Tarih yazıcılığında altın çağın başlangıcı olarak ifade edilen bu devirde dil, şekil, üslup, içerik ve tür açısından büyük hamle yapılmış ve tarihçilik sağlam temellere oturtulmuştur.⁶ Osmanlı tarihçiliğinin ilk standart tarihleri olan *Aşıkpaşazâde*'nin *Tevârih-i Âl-i Osmân*'ı, *Mehmed Neşri*'nin *Kitâb-ı Cihânnümâ*'sı, *İdris-i Bitlisi*'nin Farsça kaleme aldığı *Heşt Bihişt*'i ve Heşt Bihişt'le aynı özelliklerde ancak Türkçe kaleme alınan *İbn-i Kemâl*'in *Tevârih-i Âl-i Osmân*'ı bu dönemde oluşturulmuştur.⁷

XVI. yüzyılda gazavatname geleneğinin bir devamı niteliğindeki *Selimnâme* ve *Süleymannâme* türündeki eserler öne çıkmaktadır. *Selimnâmeler*, genel itibariyle Yavuz Sultan Selim'in Trabzon valiliğinden

¹ Erhan Afyoncu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 3.

² Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel bir Bakış", *Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi İlmî Araştırmalar-İnsan ve Toplum Bilimler Dergisi*, Sayı 1, Bahar 2003, İstanbul, s. 272.

³ Mehmet İpşirli, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Osmanlılar*, C. 8, Güler Eren (Ed.), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 247.

⁴ Necdet Öztürk, "Osmanlılar'da Tarih Yazıcılığı Üzerine", *Osmanlılar*, C. 8, Güler Eren (Ed.), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 257.

⁵ Abdülkadir Özcan, "Fatih Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İstanbul'un Fethi'nin 550. Yılı Özel Sayısı)*, Sayı 14, 2003, Kayseri, s. 55.

⁶ İpşirli, A.g.m., s. 247.

⁷ Abdülkadir Özcan, "II. Bayezid Devri Tarihçiliği ve İlk Standart Osmanlı Tarihleri", *FSM. İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2, Güz 2013, İstanbul, s. 143

Hikmet Çiçek

başlamaktadırlar. Daha sonra Gürcü prensleri, babası ve kardeşleriyle mücadeleleri, tahta geçişi ve Safevi ve Memluklarla olan savaşlarından bahsetmektedirler.⁸ Selimnâmelerin devamı niteliğinde olan *Süleymannâmeler*, genellikle Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta çıkışı ile vefatına kadar olan olayları anlatırlar. Kimi örnekleri Yavuz Sultan Selim'in vefatıyla başlayan Süleymannâmelerin büyük bir kısmı Kanuni Sultan Süleyman'ın vefatından önceki seferlerden herhangi birini anlatarak sona ererler.⁹ Süleymannâmeler, manzum ve mensur olmak üzere ikiye ayrılırlar.¹⁰ XVI. asrın asıl büyük tarihleri III. Murad ve III. Mehmed dönemlerinde kaleme alınmışlardır. *Cenâbî* ve *Gelibolulu Mustafa Âlî*'nin eserleri dünya tarihlerinin, *Hoca Sadeddin Efendi* ve *Mehmed Zaim*'in eserleri de *Tevârih-i Âl-i Osmân* geleneğinin örneklerindedir.¹¹

XVII. yüzyılda dil ve üslup bakımından ağırlaşan Osmanlı tarihçiliğinde Arapça ve Türkçe dünya tarihlerinin yanında özel tarih ve monografik eserlerin miktarında belirgin bir artış görülmektedir. Gazanâme, fetihnâme ve şehir tarihlerinin örneklerinin de verildiği bu dönemde şehnameciliğin yerini vekâyi'nüvislik almaya başlamıştır.¹²

XVIII. yüzyılda Osmanlı tarih yazıcılığı Divanihümayun'daki kalemle bağlı vekâyi'nüvisliğin ihdası ile resmî bir hüviyet kazanmıştır. Vekâyi'nüvis kelimesi, etimolojik olarak Arapça vak'a (واقعه) ile aynı kökten gelen ve aynı anlamda vâkı'a (واقعه) kelimesinin çoğulu olan vekâ'i' [Türkçede vekâyi' (وقایع)] ile Farsça nüvîs (نویس) kelimelerinden oluşan bir birleşik sıfattır. Vekâyi'nüvisler, kendilerinden önce yazılanları toplayıp kitap haline getirerek ve görevli olduğu dönemin olaylarını yazarak eserlerini meydana oluşturmuşlardır.¹³ Mustafa Naimâ Efendi'nin ilk vekâyi'nüvis olduğuna dair yaygın kanaat, derlemekle görevli olduğu Şarihülmenarzade Ahmed Efendi'nin müsevveddelerinden tamamladığı birkaç cüzü sunması dolayısıyladır. Kendisine maaş tahsis edilmesi ve görevlendirme yazısının gönderilmesiyle resmen vekâyi'nüvis olarak tayin edilmiştir. Raşid Efendi'den sonra süreklilik kazanan vekâyi'nüvisler, daha çok inşa ve şiir sanatında mahir ve genellikle hâcegân rütbesine ulaşmış

⁸ M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Selim-nameler", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı 1, 1970, İstanbul, s. 197.

⁹ Şerafettin Severcan, "Süleymannâmeler", Osmanlı, C. 8, Güler Eren (Ed.), Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 302.

¹⁰ Abdülkadir Özcan, "Kanuni Sultan Süleyman Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü", Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan, Zeynep Ertuğ Tarım (Ed.), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 124-136.

¹¹ Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Tarih Edebiyatında Türlerle Genel Bir Bakış", Essays In Honour Of Ekmeleddin İhsanoğlu, C. 1, Mustafa Kaçar, Zeynep Durukal (Compiled By), Research Centre For Islamic History, Art and Culture (IRCICA), İstanbul, 2006, s. 135.

¹² Özcan, "Osmanlı Tarih Edebiyatında Türlerle Genel Bir Bakış", s. 138-139.

¹³ Bekir Kütükoğlu, Vekâyi'nüvis Makaleler, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1994, s. 103.

kâtipler arasından seçilmişlerdir.¹⁴ Mustafa Naimâ Efendi'den Ahmed Vâsîf Efendi'ye kadar Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyıl boyunca ve bazılarının birkaç kez atanmasıyla toplam yirmi sekiz vekâyi'nüvis görev yapmıştır.¹⁵

Ahmed Vâsîf Efendi ve Ahmed Câvid Bey

Ahmed Vâsîf Efendi-Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâiku'l-ahbâr

Ahmed Vâsîf Efendi, H. 1147/M. 1734-1735'te Bağdat'ta doğmuştur. Vâsîf Efendi'nin çocukluk ve gençlik yılları ile bu dönemde aldığı eğitim hayatı hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Babasının ulema sınıfına mensup olması, Bağdat'ın ilmî faaliyetlerin yoğun olarak devam ettiği bölgelerin başında gelmesi, bazen fikhî ve itikadî tartışmaları ele alarak çeşitli kaynaklara atıfta bulunması, Bağdat'taki ilim meclislerine katıldığından ve buralardaki tartışmaların içeriğinden bahsetmesi, Vâsîf Efendi'nin Bağdat'ta bulunduğu sırada babasından aldığı temel dinî eğitimin yanı sıra ilim halkalarına katılarak bilgi ve tecrübesini geliştirdiğini göstermektedir.¹⁶ Bağdat'ta iken Arapça öğrenmiş ve bu dönemde geçimini temin etmek amacıyla kitap istinsah etmiştir.¹⁷ Eğitim almak amacıyla Van, Kars ve Halep bölgelerine gitmiş, ardından hazine kitabeti ile Gül (كل) Ahmed Paşazade Ali Paşa'nın kütüphanecilik hizmetinde bulunmuştur.¹⁸ Ardından Hotin cephesi seraskeri Abaza Mehmed Paşa'nın yanında mektupçu olarak görev yapmıştır.¹⁹ Kefe valisi olarak Yenikale ve Rubat'ı korumakla görevli Abaza Mehmed Paşa'nın Kefe'de oturarak kaleleri korumayı ihmal etmesi üzerine Yenikale Rusların istilasına maruz kalmış ve bu sırada kalede bulunan Ahmed Vâsîf da Ruslara esir düşmüştür.²⁰ Bu esareti sırasında Petersburg'a götürülen Ahmed Vâsîf Efendi, Rusya'da yaşanan iç karışıklıklardan dolayı savaşı çok uzatmak istemeyen Rus çariçesi II. Katerina'nın sulh tekliflerini içeren ve kendi el yazısı ile yazdığı

¹⁴ Necdet Öztürk, İmparatorluk Tarihinin Kalemlî Muhafızları Osmanlı Tarihçileri-Ahmedî'den Ahmed Refik'e-, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 150-151.

¹⁵ Öztürk, Osmanlı Tarihçileri, s. 155-156.

¹⁶ Ahmed Vâsîf Efendi, Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâiku'l-ahbâr [Osmanlı Tarihi (1209-1219/1794-1805)], Haz. Hüseyin Sarıkaya, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, 2017, LIX, LXI.

¹⁷ Mütercim Ahmed Âsım Efendi, Âsım Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1218-1224/1804-1809), Cilt 1, Haz. Ziya Yılmaz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 531.

¹⁸ Mehmed Cemâleddin, Osmanlı Tarih ve Müverrihleri -Âyîne-i Zurefâ-, Haz. Mehmet Arslan, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 64.

¹⁹ Ahmed Vâsîf Efendi, Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâiku'l-ahbâr 1774-1779 (H. 1188-1193), Yay. Haz. Mücteba İlgürel, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. XIX.

²⁰ Ahmed Vâsîf Efendi, Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâiku'l-ahbâr, Yay. Haz. Mücteba İlgürel, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. XX.

mektubunu sadrazama götürmesi için serbest bırakılmıştır.²¹ Fokşani kasabasında yapılan barış görüşmelerinin kesilmesi üzerine serdar-ı ekrem ve sadrazam Muhsinzade Mehmed Paşa mütarekenin uzatılması için Yaş'da bulunan Rus orduları başkumandanı Romanzov'a gönderilmiştir. Mütarekeyi kırk gün uzatmayı başaran Ahmed Vâsıf, Türk ordugâhına döndüğünde sadrazam tarafından taltif edilmiştir.²² Rus esareti onun tanınmasına ve üst düzey memuriyetlere yükselmesine vesile teşkil ettiği gibi siyasi görüşmelere de katılması ufkunu genişletmiş ve giderek dış ilişkilerde uzmanlaşmasını sağlamıştır.²³ Büyükelçi ve başmurahtan tayin edilen Abdürrezak Bâhir Efendi'nin mükâleme kâtibi olarak Bükreş'e giden Ahmed Vâsıf Efendi, altı ay süren sulh görüşmelerinin neticesiz kalması üzerine heyetle birlikte cepheye dönmüştür.²⁴ Küçük Kaynarca Antlaşması'nın Kırım bağımsızlık veren üçüncü maddesi ile ilgili Kırım tarafından, Kırım'ın eskiden olduğu gibi Osmanlı Devleti'ne bağlı olmasını, han tayininin Osmanlı Devleti'nce yapılmasını, hutbe ve sikkenin padişah adına olmasını isteyen bir heyet İstanbul'a gelmiştir.²⁵ Heyetin gelmesiyle Ahmed Vâsıf'ın da dâhil olduğu bir mükâleme meclisi toplanmıştır. Vâsıf'ın tecrübeleriyle ön plana çıktığı bu toplantıda Kırım'dan gelen mahzarlar tartışılmıştır. Bu toplantıda Ahmed Vâsıf Efendi'nin Yaş kasabasında bulunan Romanzov'a gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Görevi gereği H. 17 Ş. 1188/M. 23 Ekim 1774 tarihinde hareket eden Ahmed Vâsıf Efendi, yaptığı görüşmelerden bir sonuç elde edemediği için geri dönmüştür.²⁶

Ahmed Vâsıf Efendi'nin ifa ettiği devlet hizmetleri arasında matbaa nazırlığı da yer almaktadır. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nde ilk Türk matbaası H. 1138-1139/M. 1726'da Yirmisekiz Mehmed Çelebizade Said Mehmed Efendi ve İbrahim Müteferrika tarafından kurulmuştur.²⁷ İbrahim Müteferrika'nın ölümünden sonra (H. 1157-1158/M.1745) kalfası Kadı İbrahim Efendi tarafından matbaa faaliyetleri devam ettirilmeye çalışılmışsa da başarılı olunamamış, ölümünden sonra matbaa işleri tamamen terk edilmiş ve unutulmuştur. Fransız elçiliği tarafından Müteferrika matbaasından kalan takımların varislerinden satın alınmak istenmesi,

²¹ Franz Babinger, Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, (Çev. Coşkun Üçok), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s. 364.

²² Mücteba İlgürel, "Ahmed Vâsıf Efendi", İslâm Ansiklopedisi (İA.), C. 13, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1986, s. 215.

²³ Mücteba İlgürel, "Vâsıf Ahmed Efendi", Diyânet İslâm Ansiklopedisi (DİA.), C. 42, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 535.

²⁴ Ahmed Vâsıf Efendi, Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâikü'l-ahbâr, s. XXIII.

²⁵ Sadullah Enverî Efendi, Târîh-i Enverî, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Kitaplığı, No: 67, vr. 30^b-31^b.

²⁶ Ahmed Vâsıf Efendi, Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâikü'l-ahbâr 1774-1779 (H. 1188-1193), s. XX. Ahmed Vâsıf Efendi, bu görevi hakkında eserinde malumat vermektedir. Bkz. Ahmed Vâsıf Efendi, Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâikü'l-ahbâr 1774-1779 (H. 1188-1193), s. 7-15.

²⁷ Hüseyin Gazi Topdemir, İbrahim Müteferrika ve Türk Matbaacılığı, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 26.

matbaa ve basım işlerini tekrar gündeme getirmiştir.²⁸ Fransızların bu teşebbüsü Beylikçi Râşid ve Ahmed Vâsıf Efendileri harekete geçirmiş ve H. 1198/M. 1783-1784 tarihinde Beylikçi Râşid ve Ahmed Vâsıf Efendiler matbaa nezaretine tayin edilmişlerdir. Bir süre beraber çalışan Râşid ve Vâsıf'ın araları açılmış ve Râşid Efendi'nin ağır basmasıyla Ahmed Vâsıf Efendi, matbaa nezaretinden azledilmiştir.²⁹ Farklı devlet hizmetlerinde uzun müddet görev alarak tecrübesini arttıran Ahmed Vâsıf Efendi, 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşında murahhas ve âmedci olarak gösterdiği başarı devlet hizmetlerinde daha üst seviyelere gelmesine vesile olmuştur.³⁰ Bu nedenle Ahmed Vâsıf Efendi, dördü asaleten ve biri de vekâleten olmak üzere toplamda beş kez vekâyi'nüvislik makamına tayin edilmiştir. Bu tayinlerin dördü, kendisine çok değer veren Sultan III. Selim devrine (1789-1807), biri ise Sultan I. Abdülhamid devrine (1774-1789) tesadüf etmektedir.³¹ Ahmed Vâsıf Efendi'nin ilk vekâyinüvislik görevine Sultan I. Abdülhamid döneminde atanmıştır. Bu dönemde ikinci kez vekâyi'nüvislik görevini yerine getiren Sadullah Enverî Efendi, ayrıca mevkufatçılık ve büyük tezkirecilik görevlerini de uhdesinde bulundurmaktaydı. Sadullah Enverî Efendi'nin vekâyi'nüvislikle beraber bu iki görevi yürütemeyeceğinden önce vekâyi'nüvislikten ve ardından büyük tezkirecilik görevinden azledilmiştir.³² Sadullah Enverî Efendi yerine Ahmed Vâsıf Efendi, H. 6 Zilhicce 1197/M. 2 Kasım 1783 tarihinde vekâyi'nüvis tayin edilmiştir.³³ Bu görevi, İspanya elçisi olarak tayin edildiği H. Ramazan 1201/Temmuz 1787 tarihine kadar devam etmiştir. Bu ilk vekâyi'nüvisliğe sırasında H. 1196/M. 1782 yılının kalan olaylarını yazmaya başlaması şartı ile görevlendirilmiştir. Bu dönemde H. 1196-1201/M. 1782-1787 yılları arasındaki olayları yazmıştır.³⁴ Ahmed Vâsıf Efendi, Sultan III. Selim'in cülusunun ilk aylarında rikab vekâyi'nüvisi Edib Efendi'nin asker sürücülüğü ile Kütahya'ya gönderilmesinin ardından rikab vekâyi'nüvisi olarak padişahın tahta çıkışından sonraki olayları kaydetmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti ile Rus Çarlığı ve Avusturya İmparatorluğu arasındaki 1787-1792 savaşında Sadullah Enverî Efendi, asaleten vekâyi'nüvislik

²⁸ Kemal Beydilli, Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne-Mühendishâne Matbaası ve Kütüphânesi (1776-1826), Eren Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 99.

²⁹ Ahmed Vâsıf Efendi, Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâikü'l-ahbâr, s. XXVI; 132-134.

³⁰ Ahmed Vâsıf Efendi, Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâikü'l-ahbâr, s. XXVII.

³¹ Ahmed Vâsıf Efendi, Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâ'iku'l-ahbâr [Osmanlı Tarihi (1209-1219/1794-1805)], s. LXX.

³² Ü. Filiz Bayram, Enverî Târîhi: Üçüncü Cild (Metin ve Değerlendirme), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2014, s. 42; Muharrem Saffet Çalışkan, (Vekâyi'nüvis) Enverî Sadullah Efendi ve Tarihinin I. Cildi'nin Metin ve Tahlili (1182-1188/1768-1774), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2000, s. XIII.

³³ Ahmed Vâsıf Efendi, Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâikü'l-ahbâr, s. XXVII.

³⁴ Ahmed Vâsıf Efendi, Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâ'iku'l-ahbâr [Osmanlı Tarihi (1209-1219/1794-1805)], s. LXX-LXXI.

görevini yerine getirilmiştir. Sultan III. Selim'in tahta çıkışında iki ciltlik Enverî ve Vâsıf tarihlerini incelemiş ve Vâsıf Tarihi'ni beğenmiştir.³⁵ Sultan III. Selim'in tercihi sonucunda Ahmed Vâsıf Efendi H. Şaban 1204/M. Nisan 1790 tarihinde ikinci kez vekâyi'nüvis tayin edilmiştir. Bu görevinden H. 6 Safer 1206/M. 5 Ekim 1791 tarihinde azledilen Ahmed Vâsıf Efendi, bir süre Anadolu muhasebeciliği görevini yürütmüştür. Bu sırada Anadolu muhasebeciliği görevine ilaveten H. 13 Zilkade 1207/M. 22 Haziran 1793 tarihinde üçüncü kez vekâyi'nüvislik görevine atanmıştır. Üçüncü vekâyi'nüvislik görevi H. Muharrem 1209/M. Temmuz-Ağustos 1794 tarihinde Midilli'ye sürgün edilmesiyle son bulmuştur. Ahmed Vâsıf Efendi'nin dördüncü ve son vekâyi'nüvislik görevi Mısır seferinin başlangıcına rastlamaktadır. Sadrazam Yusuf Paşa komutasındaki ordunun Fransızlara karşı Mısır'a hareket ettiği sırada Sultan III. Selim'in isteği üzerine Ahmed Vâsıf Efendi otağa davet edilerek H. 22 Zilhicce 1213/M. 27 Mayıs 1799 tarihinde vekâyi'nüvis tayin edilmiş ve hilat giydirilmiştir.³⁶ Vekâyi'nüvislik haricinde birçok devlet hizmetinde bulunan Ahmed Vâsıf Efendi, H. 3 Şaban 1221/M. 19 Ekim 1806 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.³⁷

Ahmed Vâsıf Efendi'nin vekâyi'nüvislik döneminde kaleme aldığı eserinin ismini, kendisi *Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâikü'l-ahbâr* olarak ifade etmektedir. Yurtiçinde ve yurtdışında birçok yazma nüshası bulunan³⁸ ve Ahmed Câvid Bey tarafından kaynak olarak kullanılan eseri, H. 1197/M. 1783 yılı olaylarının bakiyesi ile başlamakta ve H. 1201/M. 1786-1787 olayları ile son bulmaktadır. Eserinin bu dönemini içeren bölümü 1970'te Mücteba İlgürel tarafından doktora tezi olarak hazırlanmış ve daha sonra yayımlanmıştır.³⁹ Ahmed Câvid Bey, eserini hazırlarken H. 1197-1201/M. 1783-1786-1787 arasındaki vekâyi'i kaleme alırken bu eseri kaynak olarak kullanmıştır.

³⁵ Bayram, Enverî Târîhi: Üçüncü Cild, s. 43-44.

³⁶ Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâ'iku'l-ahbâr* [Osmanlı Tarihi (1209-1219/1794-1805)], s. LXXI.

³⁷ Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâ'iku'l-ahbâr* [Osmanlı Tarihi (1209-1219/1794-1805)], s. LXXI-LXXII, XCVII.

³⁸ Ahmed Vâsıf'ın *Mehâsinü'l-âsâr ve hakâikü'l-ahbâr* isimli eseri ve nüshaları hakkında en güncel bilgi için Bkz. Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâ'iku'l-ahbâr* [Osmanlı Tarihi (1209-1219/1794-1805)], s. XCIX-CXX.

³⁹ Eser, ilk kez 1978'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ve ardından 1994'te de Türk Tarih Kurumu Yayınları arasında çıkmıştır.

Ahmed Câvid Bey ve Müntehâbât-ı Ahmed Câvid Bey

Ahmed Câvid Bey, İstanbul'da doğmuştur. Doğum tarihi belli olmayan Ahmed Cavid, timarlı sipahi süvari alaybeylerinden Mustafa Bey'in oğludur. Hazine-i hümayun hizmetkârı olarak H. 1202/M. 1787'de saraya girmiştir.⁴⁰ Sirkatılığına H. 9 Receb 1205/M. 15 Mart 1791 tarihinde atanan Kemankeş Ahmed Ağa tarafından Kütüphâne-i Cedîd-i Sultânî'nin düzenlenmesi görevi Ahmed Câvid Bey'e verilmiştir. Kütüphanede görevli olduğu sırada, bugünkü modern kütüphanecilik sistemine yakın bir uygulama ile yeni bir kayıt defteri sistemi meydana getirmiştir. Görevinde başarılı ve itimat edilen bir kişi olmasının yanı sıra aldığı eğitim ve bilgisi de itibarını artmıştır. Sultan III. Selim'in Gökusu ve İncili kasırlarına yaptığı binışlerde sultanın yanında bulunmuştur.⁴¹ Hazine-i hassada mevkufatçılık payesi verilen Ahmed Câvid H. 15 Şevval 1208/M. 16 Mayıs 1794'te şehremaneti olarak görevlendirilmiştir. Şehreminliğini H. 4 Şevval 1214/M. 1 Mart 1800 tarihine kadar ifa eden Ahmed Câvid Bey, aynı yılın Şevval atamalarında şehreminliği görevinden azledilmiştir.⁴² Anadolu muhasebeciliği görevine H. 7 Cemaziyelahir 1216/M. 15 Ekim 1801 tarihinde atanan Ahmed Câvid, H. 1218/M. 1803'te vefat etmiştir.⁴³

Sultan III. Selim'in yazmasını istediği tarihçesi H. 1 Ramazan 1204/M. 15 Mayıs 1796 tarihinden başlayarak H. Cemziyelahir 1205/M. Şubat-Mart 1791 arasındaki vekâyi'i içermektedir. Bu eserinden dolayı kendisine "*Vak'anivîs-i Enderûn*" lakabı verilmiştir.⁴⁴ Ayrıca Osmanzade Tâib Efendi'nin *Hadikatü'l-vüzerâ* isimli eserine Dilâver Ağazade Ömer Efendi tarafından yazılan zeyline devam ederek *Verd-i Mutarrâ* namıyla hazırladığı zeyli H. 1217/M. 1802'de tamamlamıştır.⁴⁵ Ayrıca Ahmed Câvid Efendi, H. 1213/M. 1798'de yazmaya başladığı H. 1032-1187/M. 1623-1774 ile H. 1187-1206/M. 1774-1791 tarihleri arasındaki Osmanlı-Rus münasebetlerini anlattığı iki ciltten müteşekkil *Müntehabât* isimli eserini Sultan III. Selim'e takdim etmiştir. Ahmed Câvid Efendi, eserini oluştururken Kâtip Çelebi, Naimâ Efendi, Fındıklılı Mehmed Ağa, Küçükçelebizade Asım Efendi, Sadullah Enverî Efendi, Ahmed Vâsif Efendi, Ahmed Resmî Efendiler ve iki kez rikâb vekâyi'nüvisliği yapan

⁴⁰ Mehmed Cemâleddin, Osmanlı Tarih ve Müverrihleri –Âyîne-i Zurefâ-, 49; Abdülkadir Özcan, "Ahmed Câvid", DİA., Cilt 2, İstanbul, 1989, s. 52.

⁴¹ Ahmed Câvid, Osmanlı Rus İlişkileri Tarihi –Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı-, Haz. Adnan Baycar, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2004, 39-40.

⁴² Ahmed Câvid, *Hadîka-i Vekâyi'*, Haz. Adnan Baycar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, XIX.

⁴³ Ahmed Câvid, Osmanlı Rus İlişkileri Tarihi –Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı-, s. 41.

⁴⁴ Özcan, "Ahmed Câvid", s. 52.

⁴⁵ Babinger, A.g.e., s. 279; Ahmed Câvid, Osmanlı Rus İlişkileri Tarihi –Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı-, s. 41.

Hikmet Çiçek

Edîb Efendilerin eserlerinden ve Teşrifâtî Hasan Efendi'nin Ceride'sinden faydalanmıştır. Eserin son kısmını ise kendi müşahedeleri oluşturmaktadır.⁴⁶

Ahmed Câvid Efendi, Müntehabât isimli eserine Ahmed Vâsîf Efendi'nin Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâikü'l-ahbâr'ı kaynak olarak kullandığını “*Bu mahallde Târîh-i Cild-i Sâni Enverî Efendi temâm olup Vâsîf Efendi vekâyi'ine bed' olundu.*” cümlesiyle ifade etmiştir.⁴⁷ Ardından kronolojik olarak ve sırasıyla Vâsîf Efendi'nin eserinde Osmanlı-Rus münasebetlerine ait konuları eserine eklemiştir. Yine eserinde Ahmed Vâsîf Efendi'nin eserinden aldığı kısımların son bulunduğunu da “*Bu mahalde Vâsîf Ahmed Efendi ve cild-i sâni-i Enverî Efendi temâm olup bin iki yüz bir senesi Receb'ine varınca Teşrifâtî Hasan Efendi'nin cem' eylediği vekâyi'-i Devlet-i 'Aliyye'dir ki Zeyl-i Vâsîf Efendi'dir.*” şeklinde belirtmektedir.⁴⁸ Ancak yapılan incelemede Ahmed Vâsîf Efendi'den eserine eklediği kısımların ifade edilen yerde bırakılmadığı ve *Havâdisât-ı Cânib-i Çıldır, Vukû'-ı Mükâleme bâ-Elçi-i Mesfûr ve Şurû'-ı Devlet-i Aliyye be Tertîbât-ı Berriyye ve Bahriyye, Keyfiyyet-i Ahvâl-i Şahin Giray ve Firâr-ı Voyvoda-yı Boğdan* başlıkları ve metinlerinin de kendisinden alındığı tespit edilmiştir.⁴⁹

Ahmed Câvid Efendi, Vâsîf Tarihi'nden aldığı kimi konuların başlıkları aynen eserine almayı tercih etmiştir. Bu başlıklar eserinde yer verdiği konuların büyük bir çoğunluğunu teşkil etmektedir. (Bkz. Tablo-1)

Ahmed Vâsîf	Sayfa	Ahmed Câvid	Sayfa
Tercüme-i takrîr ve mevâdd-ı selâse-i Nemçe	13-15	Tercüme-i Takrîr ve Mevâdd-ı Selâse-i Nemçe	508-510
Cevâb-ı takrîr-i elçiyân-ı Moskov ve Nemçe ez-cânib-i Saltanat-ı seniyye	15	Cevâb-ı Takrîr-i Elçiyân-ı Moskov ve Nemçe ez-Cânib-i Saltanat-ı Seniyye	510
Hülâsa-yı ahvâl-i Kırım ve vukû'-ı mükâleme bâ-elçi-i Rusya	17-22	Hülâsa-i Ahvâl-i Kırım ve Vukû'-ı Mükâleme bâ Elçi-i Rusya	512-516
Vürûd-ı Gâzi Giray Sultan ve Hurûceş ez-Kırım	24-25	Vürûd-ı Gâzi Giray Sultan ve Hurûceş ez-Kırım	518-519
İstîlâ-yı Moskov be-Kırım ve Neşr-i	25	İstîlâ-yı Moskov be-Kırım ve Neşr-i	519

⁴⁶ Özcan, “Ahmed Câvid” s. 52-53.

⁴⁷ Ahmed Câvid, Osmanlı Rus İlişkileri Tarihi –Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı-, s. 24.

⁴⁸ Ahmed Câvid, Osmanlı Rus İlişkileri Tarihi –Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı-, s. 25.

⁴⁹ Ahmed Câvid, Osmanlı Rus İlişkileri Tarihi –Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı-, s. 25.

Beyân-nâme be-etrâf		Beyân-nâme be-etrâf	
Tercüme-i Beyân-nâme-i Moskov	25-29	Tercüme-i Beyân-nâme-i Moskov	519-521
Tercüme-i Kâğıd-ı mezkûr	29-30	Tercüme-i Kâğıd-ı Mezkûr	521-523
Me'mûriyet-i elçi-i İngiltere ez-devlet-i hod be mükâleme-i madde-i Kırım	31-32	Me'mûriyet-i Elçi-i İngiltere ez-Declet-i Hod-be-Mükâleme-i Mâdde-i Kırım	523-524
Ruhsat-dâden be-mürûr u ubûr-ı sefâin-i tüccâr-ı Nemçe der-Bahr-i siyâh	36-37	Ric'at Dâden-i be-Mürûr ve Ubûr-ı Sefâ'in-i Tüccâr-ı Nemçe der Bahr-ı Siyâh	527
Takârîr-i ricâl-i devlet-i ebedd-ittisâl berâ-yı Kırım	82-87	Tekârîr-i Ricâl-i Devlet-i Ebed-İttisâl-i Berâ-yı Kırım	539-543
İrsâl-kerden-i elçi-i Rusya tercümân-ı hod berâ-yı tahsîl-i cevâb-ı ma'hûd	87-88	İrsâl-kerden-i Elçi-i Rusya Tercümân-ı Hod Berâ-yı Tahsîl-i Cevâb-ı Ma'hûd	543
Sûret-i Hatt-ı Şerîf	89	Sûret-i Hatt-ı Şerîf	543-544
Zikr-i tertîb-i meclis-i meşveret-i umûmiyye ve karâr-giriften-i madde-i i'tâ-yı sened	89	Zikr-i Tertîb-i Meclis-i Meşveret-i Umûmiyye ve Karâr-Giriften-i Mâdde-i İ'tâ-yı Sened	544
Sûret-i Hatt-ı Hümâyûn	89-100	Sûret-i Hatt-ı Hümâyûn	544-549
Zikr-i tenkîh-i sûret-i sened	100-101	Zikr-i Tenkîh-i Sûret-i Sened	549
Zikr-i sened-dâden-i Devlet-i liye berâ-yı mevâdd-ı Eflâk ve Boğdan	107-108	Zikr-i Sened-Dâden-i Devlet-i 'Aliyye Berâ-yı Mevâdd-ı Eflâk ve Boğdan	554-555
Taraf-ı Devlet-i liye'den Rusya elçisine verilen liye nin sûret-i defteridir	145-146	Taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Rusya Elçisine Verilen Hediyyenin Sûret-i Defteridir	558
Ahvâl-i Tatar	273-275	Ahvâl-i Tatar	559-561
Havâdisât-ı Çıldır	354-355	Havâdisât-ı Cânib-i Çıldır	566-567

Ahvâl-i Şâhin Giray	379-380	Keyfiyyet-i Ahvâl-i Şâhin Giray	568-569
Firâr-ı Voyvoda-yı Boğdan	380-381	Firâr-ı Voyvoda-yı Boğdan	569-570

Tablo-1 Ahmed Câvid Bey'in Vâsıf Târîhi'nden Başlıklarında Değişiklik Yapmadan Aldığı Konular

Ahmed Câvid Bey, Vâsıf Tarihi'nden eserine eklediği konuların kimi başlıklarını kısmi değişikliklerle eserine eklemiştir. Bu değişiklikler ek farklılıkları, kelime düzeyinde eksiklik ve fazlalıklardan meydana gelmektedir. (Bkz. Tablo-2)

Ahmed Vâsıf	Sayfa	Ahmed Câvid	Sayfa
Firâr-kerden-i Şâhin Giraz ez Kefe ve Hân-şüden-i birâdereş Bahâdır Giray Sultan ve ittihad-kerden-i Rusya ve Nemçe ve takrîr-dâden-i elçiyân ve hücûm-ı asker-i menhûs-ı Rus ve istilâ-yı îşân be-Kırım ve vukû'-ı mükâleme ve meşveretihâ	9-12	Firâr-Kerden-i Şâhin Giraz Ez-Kefe Ve Hân Şöden-i Birâdereş Bahadır Giray Sultan Ve İttihad-Kerden-i Rusya Ve Nemçe Ve Takrîr-Dâden-i Elçiyân Ve Hücûm-ı Rus Ve İstilâ-yı Îşân be-Kırım ve Vukû'-ı mükâleme Ve Meşveretihâ	506-508
Tercüme-i mevâdd-ı selâse-i Rusya	12-13	<i>Zikr-i</i> Tercüme-i Mevâdd-ı Rusya	508
Berât-ı umûm-dâden be-konsolos-ı Rusya ve ikâmeteş der-cezire-i <u>Miknoz</u>	15-17	Berât-ı Umûm-dâden be-Konsolos-ı Rusya ve İkâmeteş der-Cezire-i <u>Miknos</u>	510-512
Vukû'-ı meşveret <u>bâ</u> -erkân-ı Devlet-i liye berâ-yi Kırım	22-24	Vukû'-ı Meşveret <u>be</u> -Erkân-ı Devlet-i Aliyye berâ-yi Kırım	516-518
Vukû'-ı Meşveret (28-a) der-hâne-i Hazret-i Şeyhülislâm berâ-yi tertîbât-ı seferiye	32-34	Vukû'-ı Meşveret Berâ-yı Tertîbât-ı Seferiyye	524-525
Nizâm-yâften-i mevâdd-ı ticâret bâ-Rusya ve mübâdele-i temessükât ve icmâl-i in keyfiyyet-i	34-36	Nizâm-ı Yâften-i Mevâdd-ı Ticâret bâ-Rusya ve Mübâdele-i Temessükât ve İcmâl	525-526

umûr-ı mükâleme		eyn Keyfiyyât	
Vukû'-ı mükâleme bâ-elçi-i Rusya ve hâsten-i sened-i berâ-yı Kırım	58-59	<i>Bin Yüz Doksan Sekiz Senesi</i> <i>Vekâyi 'indendir.</i> Vukû'- Mükâleme-i Elçi-i Rusya ve Hâsten-i Sened-i Berây-ı Kırım	527-528
Takrîr-dâden-i elçi-i Prusya be-Bâb-ı âlf berâ-yı Kırım	59-61	Takrîr-dâden-i Elçi-i Prusya Berâ-yı Kırım	528
Vukû'-ı Meşveret der-hâne-i hazret-i fetvâ penâhî ve hülâsa-i ârâ-yi ehl-i şûrâ	61-70	Vukû'-ı Meşveret	529-536
Zikr-i in'ikâd-ı mevâd der- meyâne -i Rusya ve Hân-ı Tiflis	76-78	Zikr-i İn'ikâd-ı Mevâdd der-Meyân-ı Rusya ve Hân-ı Tiflis	536-537
Vukû'-ı mükâleme bâ-elçi-i Rusya ve taleb-kerden-i mesfûr cevâb-ı kat'î ez-Devlet-i aliye berâ-yı madde-i Kırım	79-82	Vukû'-ı Mükâleme bâ-Elçi-i Rusya Taleb-kerden-i Mesfûr Cevâb-ı Kat'î ez-Devlet Berâ-yı Mâdde-i Kırım	537-539
Meşveret-i liye der-nezd-i kethüdâ-yi hazret-i sadr-ı âlî ve vukû'u ebhâs berâ-yı sekene -i Kırım	101-104	Meşveret-i Havâs Der-Nezd-i Keyhüdâ-yı Sadr-ı Âlî ve Vukû'-ı İb'âs Berâ-yı Meskene -i Kırım	549-552
Zikr-i i'tâ-yı ruhsat-nâme-i hümâyûn-ı be-me'mûrân	104-105	Zikr-i İ'tâ-yı Ruhsat-nâme Hümâyûn-ı Me'mûrân	552
Sûret-i Sened	105-106	Sûret-i Sened-i <i>Mezkûr</i>	552-553
Su'al-kerden-i hazret-i şehriyâr-ı hikmet-şi'âr ez-cevâz-ı feth-i İn-i sulh-i zarûriyyü'l-ihdiyâr	108	Sû'âl-kerden-i Hazret-i Şehriyâr ez-Cevâz-ı Feth-i İn Sulh-i Zarûriyyü'l-İhtiyâr	555
Mübâdele-i tasdîk-nâme-i Kırım	141-144	Mübâdele-i Tasdîk-nâme-i <i>Cezîre</i> -i Kırım	555-557
Rusya elçisi tarafından takdîm olunan	144-145	Rusya <u>Devleti</u> Tarafından Takdîm	557-558

hedâyânın defteridir ki ber-vech-i âtî zikr olunur		Olunan Hedâyânın Defteridir ki Ber-Vech-i Atî Zikr Olunur Rusya Devleti	
Firâr-1 konsolos-1 Sinob	226-227	<i>Bin Yüz Doksan Dokuz Senesi Vekâyi 'indendir ki Zikr ü Beyân Olunur</i> Firâr-1 Konsolos-1 Sinop	558-559
Havâdisât-1 Çıldır	304-307	Havâdis-i <i>Cânib-i Çıldır</i>	561-563
Hareket ve hücum-1 asâkir-i Dağistân	307-310	<i>Bin iki yüz senesi vekâyi 'indendir</i> Hareket ve Hücûm-1 Asâkir-i Dağistân	563-566
Havâdisât-1 Çıldır	354-355	Havâdisât-1 <i>Cânib-i Çıldır</i>	566-567
Vukû'-1 mükâleme <u>h</u> elçi-i Moskov ve şurû'-1 Devlet-i liye bertîbât-1 berriyye ve bahriyye	376-378	<i>Bin iki yüz bir senesi vekâyi 'indendir</i> Vukû'-1 Mükâleme <u>h</u> â-Elçi-i Mesfûr ve Şurû'-1 Devlet-i Aliyye be Tertîbât-1 Berriyye ve Bahriyye	567-568
<u>Ahvâl-i Şâhin Giray</u>	379-380	<u>Keyfiyyet-i Ahvâl-i Şâhin Giray</u>	568-569
Mükâleme-i Reisülküttâb Feyzi Süleymân Efendi ve zikr-i ba'zı umûr ez-müteferri'ât-ı mükâleme	387-390	Mükâleme-i Re'îsü'l-küttâb Süleymân Feyzi Efendi	570-572

Tablo-2 Ahmed Câvid Bey'in Vâsif Tarihi'nden Kısmi Değişikliklerle Eserine Eklediği Başlıklar

Ahmed Câvid Bey, Vâsif Tarihi'nden kaynak olarak kullandığı metinleri doğrudan ve kısaltarak kullanmayı tercih etmiştir. Anılan yöntemlerin dışında Ahmed Câvid Bey'in alıntı yaptığı metne doğrudan bir müdahale ve/veya katkısı bulunmamaktadır.

Ahmed Câvid Bey, Vâsıf Tarihi'nden eserine eklediği kimi konuları doğrudan eserine eklemeyi tercih etmiştir.

Ahmed Vâsıf (S. 15)

**Cevâb-ı takrîr-i elçiyân-ı Moskov
ve Nemçe ez-cânib-i Saltanat-ı
seniyye**

Elçi beyler dostlarımızın devletleri câniblerinden me'mûren takdîm eyledikleri iki kıt'a takrîrleri Devlet-i aliyye'nin memnûn olduğunda iştibâh olunmaya. Kaldı ki Rusya Devleti'nin iştikâ eylediği maddeleri iki cânibden alınup verilen ahid-nâmeler şerâitine tatbîk ve tevfiğ* ederek hall ü tanzîm husûslarında Devlet-i seniyye'nin bir türlü tereddüd ve muhâlefeti olmadığı ve safvet-i kâmile ile vikâye-i şurût-ı silm ü musâfât emrinde dakîka fevt etmedi ve etmeyeceği elçi beyler dostlarımızın ma'lûmları olmak için taraf-ı Saltanat-ı seniyye'den işbu takrîr-i dostâne verilmiştir.

Ahmed Câvid (S. 510)

**Cevâb-ı takrîr-i elçiyân-ı Moskov
ez-cânib-i Saltanat-ı seniyye**

Elçi beyler dostlarımızın devletleri câniblerinden me'mûren takdîm eyledikleri iki kıt'a takrîrleri Devlet-i Aliyye'nin memnûn olduğunda iştibâh olunmaya. Kaldı ki Rusya Devleti'nin iştikâ eylediği maddeleri iki cânibden alınup verilen ahid-nâmeler şerâitine tatbîk ve tedkîk* iderek hal ü tanzîm husûslarında Devlet-i Seniyye'nin bir türlü tereddüd ve muhâlefeti olmadığı ve safvet-i kâmile ile vikâye-i şurût-ı silm ü musâfât emrinde dakîka fevt etmedi ve etmeyeceği elçi beyler dostlarımızın ma'lûmları olmak için taraf-ı saltanat-ı seniyyeden işbu takrîr-i dostâne verilmiştir.

Ahmed Câvid Bey, Vâsıf Tarihi'nden eserine aldığı konuları çok az değişiklikle eserine eklemiştir.

Ahmed Vâsıf (S. 25)

**İstîlâ-yı Moskov be-Kırım ve
neşr-i Beyân-nâme be-etrâf**

Moskovlu'nun Nemçe ile olan ittihâd ve yek-diğere ile olan mu'âzadatı ve dâimâ Kırımlı ve Tatar beyninde mu'âdât ilkâsından netîce-pezîr olan mekr ü keydi bir takrîb* Kırım'a müstevlî olmak kasd-ı fâsidine mebnî olduğu evvel ve âhir ezhâna mütebâdir

Ahmed Câvid (S. 519)

**İstîlâ-yı Moskov be-Kırım ve
Neşr-i Beyân-nâme be-etrâf**

Moskovlu Nemçe ile olan ittihâd ve yek-diğere olan mu'âsaratı ve dâimen Kırımlı ve Tatar beyninde mu'âdât ilkâsında netîce-pezîr olan mekr ü keydi ber-takrîb* Kırım'a müstevlî olmak kasd-ı fâsidine mebnî olduğu evvel ve âhir ezhâna

*İşareti olan kelime farklılıkları müverrihlerden ya da eseri hazırlayan kişilerden kaynaklanmış olmalıdır.

*İşareti bulunan kelimelerin imla farklılıkları eserleri hazırlayan kişilerin okumalarından kaynaklanmaktadır.

Hikmet Çiçek

olan keyfiyyâtdan olduğuna binâen bu def'a ağrâz-ı kâminelerin i'lân ve izhâr ve îstâde-i kemingâh-ı intizâr olan leşker-i **nühûset-eserlerin** hitta-yı Kırım'a idhâl ve nâire-i cevri ü zulmü iş'âl ve hân-ı cedîd ve birâderlerini habs ü tazyîk ve Kırım ahâlisinden olup salâbet-i dîniyye iktizâsiyle hevâlarına tâbi' olmayanları katl ü i'dâm edildikleri dahi vâsıl-ı rütbe-i tahkîk olup bî-esâs u mesâs özü* irâdiyle Devlet-i liye'ye nakz-ı ahdî* isnâd ve külliyyen bu def'a Kırım'a müstevlî olduklarını mutazammın **Divân-ı hümâyûn'da mukayyed** olan beyân-nâmelerini neşri bilâd eylediler.

mütebâdir olan keyfiyyâtdan olduğuna binâen bu def'a ağrâz-ı kâminelerin i'lân ve izhâr ve îstâde-i kemingâh-ı intizâr olan leşkerin hitta-yı Kırım'a idhâl ve nâire-i cevri ü zulmü iş'âl ve hân-ı cedîd ve karındaşını habs ü tazyîk ve Kırım ahâlisinden olup salâbet-i dîniyye iktizâsiyle hevâlarına tâbi' olmayanları katl ü i'dâm eyledikleri dahi vâsıl-ı rütbe-i tahkîk olup bî-esâs u mesâs özü* irâdiyle Devlet-i Aliyye'ye naks-ı ahdî* isnâd ve külliyyen bu def'a Kırım'a müstevlî olduklarını mutazammın olan beyân-nâmelerini neşri bilâd etmeleriyle aynî ile bu mahalle sebt u kayd olundu.

Ahmed Câvid Bey, Vâsîf Tarihi'nden eserine eklediği bazı konuları açıklayıcı bilgilerle tamamlamıştır. Burada örnek olarak verilen konunun karşılaştırılmasıyla daha anlaşılır bir hale gelecektir.

Ahmed Vâsîf Efendi (S. 107-108)

Bundan akdem Moskov ve Nemçe elçilerinin devletleri taraflarından me'mûren Bâbîâlî'ye takdim eylediği takrîrlerinde münderic olan mevâdd-ı selâsenin

...

Ve etrâfdan ızrâr da'iyesiyle (S. 108) bir ferdin geşt ü güzârları ve topraklarında hars u zirâ'at ve ra'y-i hayvanât etmeyeler.

Ahmed Câvid Efendi (S. 554-555)

Bundan akdem Moskov ve Nemçe elçilerinin devletleri taraflarından [301b] me'mûren Bâb-ı Âlî'ye takdim eylediği takrîrlerinde münderic olan mevâdd-ı selâsenin

...

(S. 555) Ve etrâfdan ızrâr da'iyesiyle bir ferdin geşt ü güzârları ve topraklarında hars ve zirâ'at ve ra'y-i hayvanât etmeyeler.

Ta'rif: Âstâne-i devlet-i âşiyâne'de Eflâk voyvodası azl ve yerine âharı nasb olundukda tanzîm-i levâzımı için çend eyyâm meks ve badehû azîmet ve Eyyüb Ensârî bâlâsında Küçük karyeye vâsıl oluncaya değin dokuz yüz

elli kese akçe masârifi olduğının mahalleri beyâniyle defteri görüldü. Ve mukaddemâ memleketyn-i mezbûreteyn derûnunda olan yamakları ihrâc eylediklerinde memleket boyarlar elinde kalup ticâret-i vâfire ile nukûd-ı kesîreye mâlik olduklarının lezzeti ile mütelezziz ve kâni' olmadıkları ecilden ve bu iki mahalde konsolos ikâmet eylemek üzere ruhsat ve cevâz verilmiş olduğundan hissemendi ve iğfâli ile boyarların bir bahânesidir.

Ahmed Câvid Efendi, Vâsıf Tarihi'nden kimi konuları özetleyerek eserine eklemiştir. Bu konuda Ahmed Câvid Efendi, genellikle anlatılanın odağını oluşturan kısımlarını almayı tercih ettiği görülmektedir.

Ahmed Vâsıf (S.32-34)

Vukû'-ı meşveret (28-a) der-hâne-i Hazret-i Şeyhülislâm berâ-yi tertîbât-ı seferiyye

Ber-minvâl-i muharrer müşârun-ileyh hazretlerinin hânelerinde akd-i meclis-i meşveret olunup sadrıazam hazretleri ve vezîr-i mukerrem kapudan paşa ve sudûr-ı kirâm ve İstanbul kadısına gelince ulemâ-i a'lâm ve ricâl-i Devlet-i aliyye ve erkân-ı saltanat-ı seniyye ve cümle ocak ağaları hâzır oldukları hâlde Moskovlu ve Nemçelü'nün sû-i kasdlarına dâir ba'zı es'ileden ibâret kaleme alınan kâğıd der-miyân olunup es'ilenin biri «a'dânın kış içinde hudûda hücûmları etrâfdan tevârüd eden ahbâra nazaran muhtemel olmağla sefer için müretteb olan asâkir hudûdlara gönderilsin mi? Yahud şitâ tedârüküyle iktifâ olunsun mu?» denildikde sâbikâ İstanbul kadısı

Ahmed Câvid (S. 524-525)

Vukû'-ı Meşveret Berâ-yi Tertîbât-ı Seferiyye

Umûmen ulemâ ve ricâl-i Devlet-i 'Aliyye hâzır oldukları hâlde Moskovlu ve Nemçelü'nün kaleme alınan sû-i hareketleri dermeyân olunup a'dânın kış içinde hudûda hücûmları tevârüd iden ahbara nazaran muhtemel olmağla serhadlere asker gönderilsün veyâhûd şitâ tedîrikiyle iktifâ olunsun mu denildikde hâlâ Bender'de on bin ve Hotin'de beş altı bin olduğunu Yeniçeri ağası ifâde ve sipâh ve silahdârân dahi bin nefer yazılup el-yevm âmâde olduğunu ağaları takrîr ve Belgrad muhâfaza tarafından vâridi olan tahrîrâta nazaran Rûmili eyâleti ve yerli yamakânı otuz bin nefere karîb olduğu mezkûr olup Sadr-ı A'zam bu mîkdârı mübâlağaya haml ve mecmû'-ı ecnâd-ı Belgrad on beş

Sadık Efendi «şitâ için tertîb ancak bu kadar olabilir. Lâkin askerın zâbita ve sebâtları dahi vâcibdir, zîrâ ta'yîn olunan askerın ba'zısı bu tarafda bî-edebliğe mübâşeret etmekle bunların te'dîbleri mühim ve zâbitlerinin takayyüdü lâzımdır» dedikde sadrıazam hazretleri cevâba ibtidâr buyurup «tertîb-i asker ve terfîh-i ahvâl-i leşker ve takviye-i serhaddât ve cem'-i zehâir ve tedârük-i mühimmât bizim vazîfe-i zimmet-i istikâmetimiz olduğuna binâen tavk-ı beşer mütehammil olduğu derecelerde sa'y ü himmet olunup bundan sonra dahi bimeşiyeti'l-Bârî azze ve celle gayret ve hamiyet sarfında irtikâb-ı fütûr ve kesel olunmayacağı zâhirdir. Ancak ocaklunun te'dîb ve ihzâr-ı siyâsetle terhîbleri havsala-i uhdemizden hâric olup bi-hasbe'l-kânûn ocakları ağalarına müfevvez olmağla ruhsat-ı tâmm bizden icrâda ikdâm onlardan iktizâ eylediği ve bu mâddeye dâir yeniçeri ağasına (28-b) tenbîh ve te'kîden hâlî olduğumuz yokdur» kelâmiyle yeniçeri ağasına imâle-i nazar ve «şimdiye dek sana ruhsat i'tâsında kusûr olundu mu?» buyurdıklarında ağa-yı mûmâ-ileyh cevâba ibtidâr ve adem-i kusûru iş'âr ve tarafından dahi bu bâbda taksîrât olunmayacağını ve bi-avnihi te'âlâ bu husûs dahi râbita tahtına idhâl olunacağını ihbâr eyledikde, tekrâr sual-i mezkûr îrâd [33] ve bu «bu tertîbât kâfimidir?» deyu istifsâr olundukda reisülküttab-ı esbak Süleyman Feyzi Efendi kelâma ağaz edüp «Devlet-i aliyye'nin tertîbât-ı askeriyyesi safyî ve şitâi olup tertîbât-ı sayfiyyeye vakit gayr-i

bin nefere ancak bâliğ olacağı nezd-i âsafânelerinde musahhah olan mevâddan idüğün îrâd ve Özi kal'asının sâbıkda mevcûd olanları ve sonradan tesyîr olunan neferâtı dokuz bine karîb ve Faş ve Sohum ve Batum kal'alarına ol havâliye ba'zı mahallerden tedârik olunan neferâtdan gayri Soğucak kal'asına dahi mukaddem ve mu'ahhar bin iki yüz nefer tertîb ve tesrîb olunmuşidi. Soğucak, Abaza ve Çerâkise sedd-i sedîdi ve belki ol havâlînin kilidi olup beher hâl takviye ve istihkâmı lâbûd olduğundan Donanma-yı Hümâyûn içerüye duhûlüne ta'lîk ve teyfiki tasvîb olunup el-yevm Donanma-yı Hümâyûn içerüye dâhil ve askeri maslahat-ı külliyye ve cüz'iyeden âtil olmağla fî-mâ-ba'd bir mıkdar askerın tefrîk ve tesbîli vakti geldi mi deyü su'âl olundukda kapudan-ı deryâ Donanma-yı Hümâyûn askerinden bu esnâda asker ifrâzı bir vechile münâsib olmadığını beyân ile kavî-i evvelinden nükûl ve televvün ibrâz etmesi altı yedi yüz kese aköe mevâciblerine sarf olunan kalyonların sefâyinde mefkûd olduklarına [279a] delîl-i kâfî ve ber-takrîb sarf olunan mebâliğin ekserisi kemkerde-i dest-i bî-insâf olduğu hârice çıkmışdır. Ba'dehû asker mâddesi [525] mükerreren mezkûr ve bunların taht-ı zâbitaya idhâlleri elzem-i umûrdandır denildikde sadr-ı a'zâm dehân-güşâ olup bâlâda beyân olunduğu gibi asker ve zaha'ir ve mühimmâtın ihzâr ve tehiyyesi vazifemiz olduğu gibi emr-i sebât ve râbita-ı leşker zâbitlerinin vâzifesi olup her güne re'y u tedbîr iderler ise tarafımızdan

müsâid olduğuna binâen tertîb-i şitâ ile iktifâ evlâdır» dedikde sadriazam-ı pür-intibâh ocaklar ağalarına havâle-i nigâh ve salifü'z-zikr tertîbatdan Boğdan ve Tumbasar muhafızları ma'iyetlerine tertîb olunan yeniçeri neferâtı mahallerine vâsıl oldular mı? Ve serhaddât-ı mansûrede olan asâkirin mikdâr ve kemmiyetine ne mertebelere müntehîdir, ve sipâh ve silâhdâr ocaklarından talep olunan üç bin nefer serdengeçti tahrîri hitâm buldu mu?» buyurdularında, bir mâha dek yeniçeri neferâtı me'mûr oldukları mahallere vusûl bulacakları me'mûl ve Bender'de on bin ve Hotin'de beş-altı bin kadar asker-i zafer-rehber olduğunu yeniçeri ağası ifâde ve sipâh ve silâhdârân şimdilik bin nefer yazılıp el-yevm hâzır ve âmâde ve bâkisi dahi birkaç gün zarfında tekâmîl ve mahallerine tesbîl olunacakları ağaları takrîr ve ba'dehu Belgrad'da olan asâkirin çi-gûnegî-i hâl ve mikdârı zebân-güzâr oldukda muhafızı İzzet (29-a) Mehmed Paşa'nın vürûd eden tahrîrâtlarına nazaran Rumeli eyâleti ve yerli yamakânı otuz bin nefere karîb olduğu mezkûr olup sadriazam hazretleri bu mikdârı mübâlagaya haml ve mecmû' ecnâd-ı Belgrad onbeş bin nefere ancak bâliğ olacağı musahhah olan mevaddan idüğünü îrâd ve Özi kal'asının sâbıkda mevcûd olanları ve sonradan tesyîr olunan neferâtı dokuz binekarîb ve Faş ve Sohum ve Batum kal'alarına ve ol-havâliye ba'zı mahallerden tedârük olunan neferâtdan gayri Soğucak kal'asına dahi mukaddem ve mu'ahhar bin ikiyüz nefer tertîb

ruhsatdır. Çünkü irâdemiz düşmene ser-rişte vermeyüp bahâra dek ihtilâs-ı vakt u fırsat idi. Beyân-nâmeler neşr olursa düşmeni cenge da'vet ve bî-siper mukâbele-i hasma şitâb ve sür'at etmiş oluruz. A'dânın asâkir ve edevâtı hâzır ve âmâde olup bize vakt vermeyüp hudûdumuza bî-muhâba hücum edecekleri zâhir ve hüveydâdır. Hattâ geçen meclisde bu mahzûrlar şumârında benân-ı beyân ve te'hîr-i beyân-nâmeyi cümleliz tasvîb ve istihsân etmişidiniz, denildikde kapudan paşa "Eğerçi te'hîr münâsib görülmüşüdi, ancak Devlet-i Aliyye Kırım hazm etdi, demek Moskovlu için mümkün olabilir" dedikde ve İstanbul kâdısı istisvâb eyledikde Tersâne-i Âmire Emîni Sırrî Selim Efendi neşr-i beyân-nâme hasmı cenge da'vet kabîlinden değil midir, deyü kavî-i sâbıkı i'ade eyledikde Şeyü'l-İslâm Dürrî-zâde Atâullah Efendi mukâbele idüp Koskovlu Kırım'ı açıktan açığa zabt etdi, sükût mı edelim, diyicek Sadr-ı A'zam cevâba ibtidâr buyurup leyl ü nehâr sa'y u ikdâmımız tedârikât-ı seferiyyemizi tekâmîl ve Kırım mâddesinde düşmenin icrâ eylediği naks-ı ahdi mûcib hareket-i mağrûresinin intikâmını alıp şân-ı Devlet-i Aliyye'yi yerine getürmektir ve böyle mâddede düşmenden ahz-ı sâr cümleye farîza-yı zimmetdir, diyerek neşr-i beyân-nâmede cüzî ve küllî fâ'ide olmadığından mazarrat ve hasâret melhûz olmağla pesmânde-i akde te'hîr olundu.

Hikmet Çiçek

ve tesrîb olunmuş idi. Kal'a-i Soğucak Abaza ve Çerâkisenin sedd-i sedîdi belki ol-havâlinin kilidi olup beher hâl takviye ve istikâmı lâbüd olduğundan Donanma-yı hümâyün neferâtından dahi bir mikdâr asker ifrâz ve irsâl olunmak mukaddemâ cümle tarafından ve bâ-husûs kapudan paşa hazretleri tarafından teşvîk ve tergîb ve Donanma-yı hümâyünün içeriye duhûlüne ta'lik ve tevkîfi tasvîb olup el-yevm Donanma-yu hümâyün içeriye dâhil ve askerimaslahat-ı külliyye ve cüz'iyeden âtil olmağla «fi-mâ-ba'd bir mikdâr askerinin tefrîk ve tesbîli vakti geldi mi?» deyu su'âl buyurdıklarında kapudan paşa hazretleri kelâma ağâz ve «Donanma-yı hümâyün askerinden bu esnâda asker ifrâz bir vechile münâsib olmadığını beyân eyledi. (29-b) Ba'dehu asker maddesi mükerreren mezkûr ve bunların taht-ı zâbitaya idhâlleri elzem-i umûrdur denildikde sadriazam hazretleri bâlâda beyân olunduğu gibi «asker-i zafer-rehbere zehâir ve mühimmâtın bilâ-kusûr ihzâr ve tehyi'esi vazîfemiz olduğu gibi emr-i sebât ve râbita-i leşker-i nusret-simât zâbitlerinin vazîfesi olup bi-hamdihi sübhânehü ve te'âlâ vazîfemiz olan mevaddın zerreten-mâsı revâ-[34]daşte-i tenâsi olmadığı zâhirdir. Askerin devâm ve istikrârları zımnında zâbitleri her ne gûne re'y ve tedbîr ederler ise tarafımızdan ruhsat i'tâ olunmakda tecvîz-i kusûr olunmaz.» buyurmalarıyla, ağayân-ı ocak bu dahi «bir sûret kesb eder» kelâmını îrâdda yek-sâk-ı vifâk oldular. Ba'dehu neşr-i beyân-nâme

Hikmet Çiçek

husûsu müzâkere olunup kapudan paşa hazretleri neşrini istihsân ve bu âna dek kalması münâsib olmadığını beyân eylediklerinde mukâbele olunup «çünkü irâdemiz düşmana ser-rişte vermeyüp bahâra dek ihtilâs-ı vakt-i fırsat idi. Beyân-nâmeler neşir olursa düşmanı cenge da‘vet ve bî-siper mukâbele-i hasma şitâb ve sür‘at etmiş oluruz, a‘dânın asâkir ve edevâtı hâzır ve müheyyâ ve bize vakit vermeyüp hudûdumuza bî-hengâm hücum edecekleri zâhir ve hüveydâdır. Ve hattâ geçen meclisde bu mahzûrlar şumârende-i benân-ı beyân ve te‘hîr-i beyân-nâmeyi cümlemiz tasvîb ve istihsân etmişidiniz» dedikde, İstanbul kadısı (30-a) tekrâr cümleye hitâb ve neşr ve adem-i neşr şıklarının birini intihâb zımında isticvâb ve «Devlet-i aliyye’ye fâide kangı şıkkı ihtiyârdadır.» deyu taleb-i re’y-i savâb eyledikde Tersâne-i âmire emîni Selim Efendi «neşr-i beyân-nâme hasmı cenge da‘vet kabîlinden değimlidir?» deyu kavî-i sâbıkı i‘âde eyledikde şeyhülislâm efendi hazretleri mukâbele edüp «Moskovlu Kırım’ı açıktan açığa zabt etdi, sükût mu edelim?» deyicek sadriazam hazretleri cevâba ibtidâr buyurup «lejl ü nehâr sa‘y ü ikdâmımız tedârükât-ı seferiyyemizi tekâmîl ve Kırım mâddesinde düşmanın icrâ eylediği nakz-ı ahdi mûcib harekât-ı mağrûrânesinin intikâmını alup, şân-ı Devlet-i aliyye’yi bi-inâyeti’l-lâhi te‘âlâ yerine getirmektedir, ve böyle maddede ihtimâm ve düşmandan ahz-ı sâr ve intikâm cümlemizin farîza-yı zimmetdir» diyerek

Hikmet Çiçek

huzzâra tekrâr hitâb ve neşr-i «neşri münâsibmidir?» buyurduklarında, cümlesi şimdiden neşrini istisvâb etmeleriyle meclise hitâm verildi. İşbu meclisde neşr-i beyân-nâme eğerçi karâr-dâde-i huzzâr ve isticvâb-kerde-i sığâr u kibâr oldu. Ancak tertûbât-ı Devlet-i aliye tekâmül ve esbâb-ı isti'dâd gereği gibi tahsîl olunmadan neşr-i beyân-nâmede cüz'î ve küllî fâide olmadığından kat'-ı nazar ma'az-Allahu te'âlâ mazarrat ve hasâret muhtemel ve melhûz olduğu hayır-hâhân-ı Devlet-i ebed-müddet taraflarından arz u takdîm olunmağla şimdilik neşri permânde-i ukde-i te'hîr kılındı.

Sonuç

Tarih yazıcılığı Osmanlı Devleti'nde kuruluşuna nazaran geç başlamasına rağmen giderek gelişerek tarih yazıcılığının her türünde eserler meydana getirilmiştir. Şehnamecilik ile yarı resmî bir hüviyet kazanan Osmanlı tarihçiliği, vekâyi'nüvislik kurumunun oluşturulmasıyla Divanhümayun'a bağlı bir memuriyet halini almıştır. Ancak resmî tarih yazıcılığının yanında özel tarihçelerin varlığı da devam etmiştir.

XVIII. yüzyılın sonundan itibaren vekâyi'nüvislik görevini yerine getirenlerden biri Ahmed Vâsıf Efendi'dir. Değişik zamanlarda beş kez vekâyi'nüvislik yapan Ahmed Vâsıf Efendi, bu görevi sırasında kaleme aldığı Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâikü'l-ahbâr isimli eserini oluşturmuştur.

XIX. yüzyılda özel tarihçe kaleme alan şahıslardan biri Ahmed Câvid Efendi'dir. Eseri H. 1032-1187/M. 1623-1774 ile H. 1187-1206/M. 1774-1791 tarihleri arasındaki Osmanlı-Rus münasebetlerini anlatmaktadır. Bu eserini hazırlarken Kâtip Çelebi ve Naimâ Efendi'den başlamak üzere birçok kişinin eserlerinden faydalanmıştır. Eserin son bölümü ise kendi müşahedelerine dayanmaktadır.

Ahmed Câvid Bey, Müntehabat isimli eserinin H. 1197-1201/M. 1783-1787 arasındaki vekâyi'ini oluştururken Ahmed Vâsıf Efendi'nin Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâikü'l-ahbâr isimli eserinden faydalanmıştır. Eserinin oluştururken Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâikü'l-ahbâr isimli eserdeki bilgileri büyük bir oranda değiştirmeden kullanmayı tercih etmiştir. Geriye kalan kısmında ise kısmi değişikliklerle eserine eklemiştir. Aldığı bilgilerde çok az bir oranda ekleme yapmıştır. Ayrıca kendisinin ifadesiyle Ahmed Vâsıf Efendi'den eserine eklediği kısımların söylendiğinden daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Vekâyi'nüvislerin ve gayriresmi tarihçilerin yazmakla görevli olduğu dönemler haricinde kaleme aldıkları eserlerinde önceki tarihçelerden faydalandıkları sık rastlanan bir durum olarak görülmektedir. Ancak bu durumun olumsuz bir yönü önce çıkmaktadır: Müverrihlerin birbirlerinden aldıkları konulardaki bilgilerin doğruluğunun kontrol edilmeden verilmesidir. Dönemi için sıradan olarak ifade edilebilecek bu durumun değişmesi için Ahmed Cevdet Paşa'yı ve Târîh-i Cevdet isimli eserini beklemek gerekecektir. Zira Ahmed Cevdet Paşa, Osmanlı vekâyi'nüvisleri içerisinde klasik vekâyi'nüvis anlayışının dışında kaynaklar kullanmasının ötesinde, kaynak olarak kullandığı eserlerdeki bilgilerin doğruluğunu kontrol etmesi, eksikliklerini gidermesi ve yanlışlıklarını düzeltmesi onu Osmanlı vekâyi'nüvisleri içerisinde mümtaz bir yere koymaktadır.

Kaynaklar

- AFYONCU, Erhan, 2009, Tanzimat Öncesi Osmanlı Araştırma Rehberi, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- AHMED CÂVİD, 1998, Hadîka-i Vekâyi‘, Haz. Adnan Baycar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- _____, 2004, Osmanlı Rus İlişkileri Tarihi –Ahmed Câvid Bey’in Müntehabâtı-, Haz. Adnan Baycar, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- AHMED VÂSİF EFENDİ, 1994, Mehâsinü’l-âsâr ve Hakâikü’l-ahbâr, Yay. Haz. Mücteba İlgürel, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- _____, 2014, Mehâsinü’l-asâr ve Hakâikü’l-ahbâr 1774-1779 (H. 1188-1193), Yay. Haz. Mücteba İlgürel, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- _____, 2017, Mehâsinü’l-âsâr ve Hakâ’iku’l-ahbâr [Osmanlı Tarihi (1209-1219/1794-1805)], Haz. Hüseyin Sarıkaya, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul.
- BABINGER, Franz, 2000, Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, (Çev. Coşkun Üçok), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- BAYRAM, Ü. Filiz, 2014, .Enverî Târîhi: Üçüncü Cild (Metin ve Değerlendirme), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- BEYDİLLİ, Kemal, 1995, Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne-Mühendishâne Matbaası ve Kütüphânesi (1776-1826), Eren Yayıncılık, İstanbul.
- ÇALIŞKAN, Muharrem Saffet, 2000, (Vekâyi‘nüvis) Enverî Sadullah Efendi ve Tarihinin I. Cildi’nin Metin ve Tahlili (1182-1188/1768-1774), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- İLGÜREL, Mücteba, 1986, “Ahmed Vâsıf Efendi”, İslâm Ansiklopedisi (İA.), C. 13, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s. 214-217.
- _____, 2012, “Vâsıf Ahmed Efendi”, Diyânet İslâm Ansiklopedisi (DİA.), C. 42, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 535-537.

İPŞİRLİ, Mehmet, 1999, “Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, Osmanlı, C. 8, Güler Eren (Ed.), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 247-256.

KÜTÜKOĞLU, Bekir, 1994, Vekâyi'nüvis Makaleler, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

MEHMED CEMÂLEDDİN, 2003, Osmanlı Tarih ve Müverrihleri –Âyîne-i Zurefâ-, Haz. Mehmet Arslan, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

MÜTERCİM AHMED ÂSİM EFENDİ, 2015, Âsım Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1218-1224/1804-1809), Cilt 1, Haz. Ziya Yılmaz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.

ÖZCAN, Abdülkadir, 1989, “Ahmed Câvid”, DİA., Cilt 2, İstanbul, 52-53.
_____, 2003, “Fatih Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İstanbul'un Fethi'nin 550. Yılı Özel Sayısı), Sayı 14, Kayseri, s. 55-62.

_____, 2003, “Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış”, Fatih Sultan Mehmed Üniversitesi Vakıf Üniversitesi İlmî Araştırmalar-İnsan ve Toplum Bilimler Dergisi, Sayı 1, Bahar, s. 271-293.

_____, 2006, “Kanuni Sultan Süleyman Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü”, Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan, Zeynep Ertuğ Tarım (Ed.), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, s. 113-154.

_____, 2006, “Osmanlı Tarih Edebiyatında Türlerle Genel Bir Bakış”, Essays In Honour Of Ekmeleddin İhsanoğlu, C. 1, Mustafa Kaçar, Zeynep Durukal (Compiled By), Research Centre For Islamic History, Art and Culture (IRCICA), İstanbul, s. 129-152.

_____, 2013, “II. Bayezid Devri Tarihçiliği ve İlk Standart Osmanlı Tarihleri”, Fatih Sultan Mehmed Üniversitesi Vakıf Üniversitesi İlmî Araştırmalar-İnsan ve Toplum Bilimler Dergisi, Sayı 1, Bahar, s. 141-153.

ÖZTÜRK, Necdet, 1999, “Osmanlılar'da Tarih Yazıcılığı Üzerine”, Osmanlı, C. 8, Güler Eren (Ed.), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 257-261.

_____, 2015, İmparatorluk Tarihinin Kalemler Muhafızları Osmanlı Tarihçileri-Ahmedî'den Ahmed Refik'e-, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

SADULLAH ENVERÎ EFENDÎ, Târîh-i Enverî, Millet Kütüphanesi, Ali Emirî Kitaplığı, No: 67.

SEVERCAN, Şerafettin, 1999, “Süleymannâmeler”, Osmanlı, C. 8, Güler Eren (Ed.), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 301-317.

TEKİNDAĞ, M. C. Şehabeddin, 1970, “Selim-nameler”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı 1, İstanbul, s. 197-230.

TOPDEMİR, Hüseyin Gazi, 2002, İbrahim Müteferrika ve Türk Matbaacılığı, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.